

Sebastian Wiśniewski OMI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

sebastian.wisniewski@priest.com

 <https://orcid.org/0000-0003-0484-3366>

Amplifikacja wezwania do nawrócenia w wypowiedziach papieża Franciszka

 <https://doi.org/10.15633/ps.26205>

Sebastian Wiśniewski OMI – doktor nauk teologicznych (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, 2012), logopeda (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2015), absolwent polonistyki w zakresie retoryki (Uniwersytet Jagielloński, 2008), autor i redaktor publikacji książkowych, artykułów naukowych i kazań. Od 2010 roku wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej w Obrze na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Obszar badań: kaznodziejstwo, problem wiary głoszonej i przeżywanej, wiara i nawrócenie, doskonałość chrześcijańska, skuteczność głoszonego orędzia.

Article history • Received: 26 Nov 2021 • Accepted: 22 Feb 2022 • Published: 30 Jun 2022

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstrakt

Amplifikacja wezwania do nawrócenia w wypowiedziach papieża Franciszka

Papież Franciszek niejednokrotnie kieruje do katolików wezwanie do nawrócenia. Dokonuje on jednak amplifikacji samego pojęcia „nawrócenie”, wyznaczając nowe perspektywy badawcze, do których należy m.in. problem „nawrócenia ekologicznego” oraz podejście do kwestii nawrócenia konfesyjnego. Papież dokonuje również amplifikacji modelu nawrócenia, modyfikując go i nadając mu jednowektorowy kierunek. Warto zatem dokonać namysłu, przed jakimi wyzwaniem – wobec papieskiego wołania o nawrócenie – staje współczesna refleksja teologiczna oraz pastoralna działalność Kościoła.

Słowa kluczowe: papież Franciszek, nawrócenie, ekologia

Abstract

An Amplification of the Call to Conversion in the Statements of Pope Francis

Pope Francis repeatedly calls Catholics to conversion. However, he amplifies the very concept of “conversion” outlines new research perspectives, which include, among others, the problem of “ecological conversion” and the approach to the question of confessional conversion. The Pope also amplifies the model of conversion, modifying it and giving it a single-vector direction. It is therefore worth reflecting on the challenges that contemporary theological reflection and the Church’s pastoral activity are facing in the face of the papal call for conversion.

Keywords: Pope Francis, conversion, ecology

Jedną z głównych idei podejmowanych przez papieża Franciszka jest wezwanie do nawrócenia. Ojciec Święty rozszerza to pojęcie o nowe perspektywy. W klasycznym ujęciu nawrócenie zakładało dwa kierunki: odwrócenie od stworzeń i zwrócenie się do Boga. Franciszek wzywa do zwrócenia się do stworzeń, wykraczając tym samym poza obowiązujący dotychczas schemat. Czy zwrócenie się do stworzeń implikuje odwrócenie się od Boga? Jak pogodzić zwrot ku stworzeniom, którego wyrazem jest nawrócenie ekologiczne z tradycyjnym rozumieniem procesu nawracania się do Boga? Jakie stąd będą wynikać postulaty dla działalności duszpasterskiej? Warto również odpowiedzieć sobie na pytanie, co stanowi istotną nowość w papieskim nauczaniu na temat nawrócenia, sprawiając, że samo pojęcie nawrócenia rozszerza się znaczeniowo i modeluje nowe perspektywy pastoralne. Odpowiedzi na te pytania wydają się kluczowe dla odczytania nowych wyzwań, które stoją przed Kościołem, a na które proroczo wskazuje papież Franciszek w swoich wypowiedziach.

Niniejsze opracowanie nie służy zbadaniu wszystkich dotychczasowych wypowiedzi papieża Franciszka, w których pojawia się motyw nawrócenia, ale zwróceniu uwagi na propozycje nowych kierunków refleksji teologicznej i rozwiązań praktycznych, proponowanych przez Ojca Świętego. Wprawdzie podejmowano już próby zbadania teologicznych perspektyw wezwania do nawrócenia w nauczaniu papieża Franciszka¹, jednak można je rozpatrywać także w kluczu językowych amplifikacji, czyli przenoszenia ciężaru pojęciowego i akcentów znaczeniowych na drodze rozszerzania pola semantycznego terminu „nawrócenie” w ujęciu teologicznym². Podjęty problem zostanie przedstawiony w kilku odsłonach: najpierw przedstawione zostaną franciszkowe horyzonty nawrócenia, następnie problem nawrócenia w wymiarze moralnym i zagadnienie nawrócenia ekologicznego, a także problem nawrócenia konfesijnego.

¹ Zob. C.E. Clifford, *Pope Francis's Call for the Conversion of the Church in Our Time*, w: *Conversion and Church. The Challenge of Ecclesial Renewal*, ed. S. van Erp, K. Schelkens, Leiden 2016, s. 147–177.

² Zob. *Amplifikacja*, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Amplifikacja_\(retoryka\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Amplifikacja_(retoryka)) (01.09.2021).

1. Horyzonty nawrócenia

Nawrócenie jest jednym z głównych postulatów obecnych w Piśmie Świętym Starego i Nowego Testamentu, w wielowiekowym nauczaniu Kościoła i osobistym doświadczeniu wiernych. Już w Starym Testamencie można zaobserwować, że do nawrócenia wzywani byli zarówno poganie (np. Niniwici, zob. Jon 1, 2), jak i członkowie narodu wybranego (zob. np. Oz 14, 2–3). Nawracać się miały całe społeczeństwa (zob. np. Ne 9, 1) i poszczególne osoby (np. król Dawid, zob. 2 Sm 12, 7–9). Podobnie w Nowym Testamencie adresatami wezwania do nawrócenia są zarówno wszyscy ludzie (zob. Mk 1, 15), jak i konkretne osoby (zob. J 8, 11). Samo zaś nawrócenie oznacza zawsze fundamentalny zwrot w życiu człowieka i przejście od grzechu do całkowitego oddania się Bogu.

Katechizm Kościoła katolickiego³ naucza, że

w przepowiadaniu Kościoła to wezwanie (do nawrócenia) jest skierowane najpierw do tych, którzy nie znają jeszcze Chrystusa i Jego Ewangelii. W ten sposób chrzest jest głównym miejscem pierwszego i podstawowego nawrócenia. Przez wiarę w Dobrą Nowinę i przez chrzest (por. Dz 2, 38) człowiek wyrzeka się zła i uzyskuje zbawienie, to znaczy odpuszczenie wszystkich grzechów i dar nowego życia.

Oprócz tego podstawowego nawrócenia jest jeszcze – jak dalej naucza Katechizm, powołując się na Sobór Watykański II – „drugie nawrócenie”, które jest „nieustannym zadaniem dla całego Kościoła, który obejmuje «w łonie swoim grzeszników» i który będąc «święty i zarazem ciągle potrzebujący oczyszczenia, podejmuje ustawicznie pokutę i odnowienie swoje»” (Katechizm Kościoła katolickiego, 1428)⁴.

Problem nawrócenia po chrzcie jest obecny także w nauczaniu papieża Franciszka, który wspomina

o środowisku „osób ochrzczonych, które jednakże nie żyją zgodnie z wymogami chrztu św.”, nie przynależą całym sercem do Kościoła i nie doświadczają już pocieszenia płynącego z wiary. Kościół jako matka zawsze uważna stara się, aby

³ Katechizm Kościoła katolickiego, 1427, Poznań 1994.

⁴ Zob. Sobór Watykański II, *Lumen gentium*, 8.

przeżyli oni nawrócenie, które przywróciłoby im radość wiary oraz pragnienie zaangażowania się w Ewangelię⁵.

Nowość refleksji papieża Franciszka nad nawróceniem zakotwicza się w tym, co Katechizm nazywa „drugim nawróceniem”, ponieważ

drugie nawrócenie ma także wymiar wspólnotowy. Jest to widoczne w wezwaniu Pana skierowanym do całego Kościoła: „Nawróć się!” (Ap 2, 5. 16). Święty Ambroży mówi o dwóch rodzajach nawrócenia w Kościele: „Kościół ma wodę i łązy: wodę chrztu i łązy pokuty” (*Katechizm Kościoła katolickiego*, 1429).

Jednakże społeczny wymiar nawrócenia opiera się na wymiarze indywidualnym:

Trzeba więc odwoływać się do duchowych i moralnych zdolności osoby oraz do stałego wymagania jej *wewnętrznego nawrócenia*, by doprowadzić do zmian społecznych, które rzeczywiście służyłyby osobie. Pierwszeństwo przyznane nawróceniu serca w żaden sposób nie eliminuje, lecz, przeciwnie, nakłada obowiązek uzdrawiania instytucji i warunków życia — jeśli skłaniają do grzechu — w taki sposób, by były zgodne z normami sprawiedliwości i sprzyjały dobru, a nie stawały mu na przeszkodzie (*Katechizm Kościoła katolickiego*, 1888).

Perspektywy nawrócenia wspólnotowego zostały przez Franciszka nakreślone już w pierwszym roku jego pontyfikatu w adhortacji *Evangelii gaudium*, w której papież wyraził nadzieję na to, „że wszystkie wspólnoty znajdą sposób na podjęcie odpowiednich kroków, aby podążać drogą duszpasterskiego i misyjnego nawrócenia, które nie może pozostawić rzeczy w takim stanie, w jakim są. Obecnie nie potrzeba nam «zwyczajnego administrowania». Bądźmy we wszystkich regionach ziemi w «permanentnym stanie misji»” (25; zob. 30). Wezwanie do nawrócenia w wymiarze duszpasterskim wydaje się być zaproszeniem do przemyślenia na nowo sposobu funkcjonowania Kościoła w jego strukturach i instytucjach, poczynając od wspólnot parafialnych i diecezjalnych. Papież uzasadnia tę potrzebę nauczaniem Soboru Watykań-

5 Franciszek, *Evangelii gaudium*, 14.

skiego II, który w szóstym punkcie Dekretu o ekumenizmie *Unitatis re-integratio* stwierdza, że „Chrystus wzywa pielgrzymujący Kościół do nieustannej reformy, której Kościół, rozumiany jako instytucja ludzka i ziemska, wciąż potrzebuje” (*Evangelii gaudium*, 26). Zdolność do podejmowania reformy struktur wyraża odwagę do osobistego nawrócenia osób, które za te struktury odpowiadają i je tworzą. Nie oznacza jednak – jak chcieli tego protestujący na początku czerwca 1968 roku we Francji przedstawiciele komisji „Rewolucja w Kościele” – całkowitego zakwestionowania zasadności istnienia obecnych struktur i tworzenia Kościoła na nowo⁶. Oznacza natomiast potrzebę większego „otwarcia i misyjnej kreatywności” (*Evangelii gaudium*, 28), czyli stawania bliżej ludzi, którzy nie są włączeni do Kościoła, aby w ten sposób oddziaływać na nich ewangelizująco. Wśród głosów teologów można spotkać m.in. pogląd o tym, iż Franciszek swoją encykliką *Evangelii gaudium* dał konkretny znak „pastoralnego nawrócenia” instytucji papieżstwa nie tylko poprzez projekt reformy Kurii Rzymskiej, ale także poprzez zainicjowanie procesu decentralizacji (zob. 16)⁷. W takim kluczu można by również rozpatrywać zwołanie na lata 2021–2023 powszechnego synodu poświęconego synodalności Kościoła⁸.

2. Nawrócenie moralne

Papież, zauważając, że chrześcijanin, gdy realizuje drugie nawrócenie, ma „nawrócić się z mentalności świata, mentalności mrzonek świata,

6 Manifest wspomnianych „rewolucjonistów” ukazał się w „Le Monde” 4 czerwca 1968 roku. Ogłaszano w nim m.in.: „To, czym żyjemy, już się nie wyraża w obecnej strukturze Kościoła. Protestujemy przeciw niej. Chcemy ją stworzyć na nowo” (cyt. za: Y. Chiron, *Rewolucja '68. Swąd szatana w Kościele*, Kraków 2021, s. 111).

7 Por. C. E. Clifford, *Pope Francis's Call for the Conversion of the Church in Our Time, w: Conversion and Church. The Challenge of Ecclesial Renewal*, eds. S. van Erp, K. Schelkens, Leiden 2016, s. 151; Clifford mówi o tym wprost: „*Evangelii gaudium* is itself a concrete sign of the «pastoral conversion» of the papacy that Pope Francis is committed to initiating”.

8 Zob. Sekretarz Generalny Synodu Biskupów, „*Vademecum*” Synodu o synodalności: *Ku Kościołowi synodalnemu: komunია, uczestnictwo i misja*, Watykan 2021, <https://opoka.news/ukazal-sie-polski-tekst-vademecum-synodu-o-synodalnosci> (25.09.2021).

które są fajerwerkami, na mentalność miłości i służby”⁹, przedstawia klasyczną wizję nawrócenia rozumianego jako odwrócenie się od stworzeń i zwrócenie się ku Bogu. Bardzo wyraźnie te dwa aspekty Franciszek opisał podczas przemówienia z okazji modlitwy Anioł Pański w grudniu 2020 roku. Ojciec święty stwierdził wówczas, że „w życiu moralnym i duchowym nawrócić się znaczy zwrócić się od zła ku dobru, od grzechu do miłości Bożej”¹⁰. Tymczasem problemem chrześcijan zdaje się być egoizm, częste przywiązanie do samych siebie, własnych pomysłów i planów. Przejawia się to nawet na poziomie życia modlitewnego, w którym człowiek, zgodnie ze słowami „Modlitwy Pańskiej” powinien otwierać się na Bożą wolę, podczas gdy w praktyce modlący się chciałby często raczej otworzyć Pana Boga na zmianę Jego planów. Papież Franciszek mówi wprost o podejmowanej przez człowieka próbie „nawracania” Pana Boga¹¹.

Papież wyjaśnił również, że jeśli chce się „wykluczyć grzech, trzeba odrzucić także to wszystko, co się z nim wiąże, rzeczy, które są związane z grzechem, a zatem trzeba odrzucić mentalność światową, nadmierne cenie sobie wygod, nadmierne cenie sobie przyjemności, dobrobytu, bogactw”¹², przy czym „oderwanie nie jest celem samym w sobie, ale jest ukierunkowane na osiągnięcie czegoś większego, a mianowicie królestwa Bożego, komunii z Bogiem, przyjaźni z Bogiem”¹³.

W klasycznej teologii nawrócenia mieści się także przypomnienie, że jest ono łaską i „nikt nie może nawrócić się o własnych siłach”¹⁴. Dzięki działaniu łaski Bożej człowiek jest poruszany do zrobienia kroku w stronę Boga. Franciszek nie tylko snuje rozważania na temat wewnętrzznego nawrócenia, ale sam co tydzień przystępuje do sakramentu pokuty

9 Franciszek, Anioł Pański, 24.01.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2021/documents/papa-francesco_angelus_20210124.html (13.09.2021).

10 Franciszek, Anioł Pański, 06.12.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2020/documents/papa-francesco_angelus_20201206.html (13.09.2021).

11 Franciszek, Audiencja generalna, środa, 26.05.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiencias/2021/documents/papa-francesco_20210526_udienza-generale.html (23.09.2021); papież pouczał w ramach śródowej katechezy, że „w modlitwie to Bóg musi nas nawrócić, a nie my powinniśmy nawracać Boga”.

12 Franciszek, Anioł Pański, 06.12.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2020/documents/papa-francesco_angelus_20201206.html (13.09.2021).

13 Franciszek, Anioł Pański, 06.12.2020.

14 Franciszek, Anioł Pański, 06.12.2020.

i pojednania¹⁵. Jest to bardzo ważny krok na drodze nieustannego nawracania się, które jest procesem. Papież zauważa, że „niekiedy jest to proces bolesny, nie ma bowiem drogi świętości bez pewnych wyrzeczeń i bez zmagania duchowego”¹⁶. Z pewnością w nawróceniu moralnym, które polega na wyrwaniu z niewoli grzechu, bardzo ważne miejsce zajmuje przestrzeganie Dziesięciu Przykazań Bożych, o których Katechizm przypomina, że „są one ze swojej natury niezmiennie i obowiązują zawsze i wszędzie. Nikt nie może od nich dyspensować. Dziesięć przykazań wyrył Bóg w sercu człowieka” (Katechizm Kościoła katolickiego, 2072). Tymczasem papież podczas jednej z katechez środowych wskazał, iż powinniśmy stawiać sobie pytanie, jakie jest nasze podejście do zachowywania Przykazań Bożych, po czym dodał, że on sam nie gardzi nimi, zachowuje je, ale nie jak coś absolutnego, ponieważ wie, że Tym, który go usprawiedliwia, jest Jezus Chrystus¹⁷. Jakkolwiek wypowiedź Franciszka spotkała się z krytyką¹⁸, to jednak nie ma w niej zachęty do porzucenia Dekalogu, ale jest wezwanie, by przestrzegać go z właściwą

15 C. Wooden, *Pope Francis: Pandemic is prime time for conversion*, „America. The Jesuit Review”, 8.04.2020, <https://www.americamagazine.org/faith/2020/04/08/pope-francis-pandemic-prime-time-conversion> (13.09.2021); Wooden przywołuje odpowiedzi, których papież Franciszek udzielił 3 kwietnia 2020 roku dziennikarzowi Austenowi Ivereighowi. Ojciec święty, mówiąc o tym, jak przeżywa lockdown, wyznał, że więcej się modli i stara się skupić na potrzebach innych ludzi, jakkolwiek dostrzeżę w sobie pokłady egoizmu, nad którym jednak pracuje, spowiadając się co wtorek: „I’m praying more, because I feel I should, [...] it takes me out of my self-preoccupation. [...] Of course, I have my areas of selfishness. On Tuesdays, my confessor comes, and I take care of things there”. Zob. A. Ivereigh, *Pope Francis says pandemic can be a ‘place of conversion’*, 08.04.2020, <https://www.thetablet.co.uk/features/2/17845/pope-francis-says-pandemic-can-be-a-place-of-conversion-> (16.09.2021).

16 Franciszek, *Anioł Pański*, 27.09.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2020/documents/papa-francesco_angelus_20200927.html (16.09.2021).

17 Francesco, *Udienza generale*. Aula Paolo VI, mercoledì, 18.08.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/it/audiences/2021/documents/papa-francesco_20210818_udienza-generale.html (25.09.2021); papież Franciszek stwierdził: „Come vivo io? Nella paura che se non faccio questo andrò all’inferno? O vivo anche con quella speranza, con quella gioia della gratuità della salvezza in Gesù Cristo? È una bella domanda. E anche la seconda: disprezzo i Comandamenti? No. Li osservo, ma non come assoluti, perché so che quello che mi giustifica è Gesù Cristo”.

18 *Dekalog nie jest „absolutny”*. Słowa Franciszka doczekały się mocnego komentarza bp. Schneidera, <https://m.pch24.pl/dekalog-nie-jest-absolutny-slowa-franciszka-doczekały-sie-mocnego-komentarza-bp-schneidera/> (25.09.2021).

motywacją i nie tracić ufności nawet wówczas, kiedy człowiek nie docho-
wuje wierności przykazaniom, ponieważ także wtedy może liczyć na
miłosierdzie Boga, jeśli tylko zwróci się do Niego.

Szczególnym okresem wyrzeczeń i zmagani stał się dla świata czas
pandemii COVID-19, w której papież dostrzegł także okazję do nawróce-
nia, co wyraził w wywiadzie udzielonym katolickiemu czasopismu „The
Tablet”¹⁹. Ojciec święty, mówiąc we wspomnianym wywiadzie o nawró-
ceniu, nie miał na myśli ogólnej sytuacji i ogólnego wezwania do nawró-
cenia, ale przedstawił ten problem jako doświadczenie dotyczące go
osobiście; mówił także o swoim przeżywaniu czasu wymuszonej izolacji.

3. Nawrócenie ekologiczne

O ile grzech – zgodnie z tłumaczeniem św. Augustyna – oznacza odwró-
cenie się od Boga i nieuporządkowane zwrócenie się ku stworzeniom,
o tyle nawrócenie zakłada ruch odwrotny: odwrócenie się od nieupo-
rządkowanego przywiązania do stworzeń i zwrócenie się do Boga²⁰.
Papież Franciszek dokonuje jednak amplifikacji rozumienia dynamiki
procesu nawrócenia, ukazując je nie w perspektywie dwubiegunowej
(odwrócić się od stworzeń i zwrócić się do Boga), ale w dwuetapowej
perspektywie jednobiegunowej: zwrócenia się do stworzeń jako wyra-
zu zwrócenia się do Boga. Franciszek nie przeciwstawia stworzeń Bogu,
ani Boga stworzeniom, co wyraźnie zostało wyrażone np. w adhortacji
Querida Amazonia, w której papież mówiąc o Chrystusie, stwierdził, że
„jest On chwalebnie i tajemniczo obecny w rzece, w drzewach, w rybach,
w wietrze, będąc Panem, który panuje nad stworzeniem, nie tracąc swo-

19 A. Ivireigh, Pope Francis says pandemic can be a 'place of conversion', 08.04.2020,
<https://www.thetablet.co.uk/features/2/17845/pope-francis-says-pandemic-can-be-a-place-of-conversion-> (16.09.2021); Ivireigh przekazując odpowiedzi, których
udzielił mu Franciszek, przywołał także refleksję papieża nad wyzwaniem płynącym
z pandemii wywołanej przez koronawirus: „What we are living now is a place of meta-
noia (conversion), and we have the chance to begin. So let's not let it slip from us, and
let's move ahead”.

20 Zob. J. W. Gogola, *Teologia komunii z Bogiem*, Kraków 2003, s. 114; Gogola zauważa, że
„termin nawrócenie [...], mówiąc bardzo ogólnie, zawiera w sobie podwójny ruch: *aversio*
i *conversio*. Odwracając określenie grzechu dane przez św. Augustyna: *aversio a Deo*
et *conversio ad creaturas*, nawrócenie możemy krótko opisać jako odwrócenie się od
stworzeń, a zwrócenie się ku Bogu”.

ich przemienionych ran, a w Eucharystii przyjmuje elementy świata udzielając każdemu sensu daru paschalnego”²¹. Papińska refleksja niekoniecznie opiera się jednak – jak chcieliby tego niektórzy krytycy papięza – na założeniach panteistycznych²², ale zdaje się wyrastać wprost z założeń ignacjańskiej szkoły duchowości. W czwartym tygodniu *Ćwiczeń duchownych*, św. Ignacy proponuje odprawienie kontemplacji pomocnej do uzyskania miłości Boga, aby człowiek „w pełni przejęty wdzięcznością mógł we wszystkim miłować Jego Boski Majestat i służyć Mu”²³. Przy czym intencja, by kochać Boga „we wszystkim”, została przez Loyolę szczegółowo omówiona w punkcie 2:

Zwrócić uwagę na to, jak Bóg mieszka w stworzeniach: w żywiołach, dając im istnienie; w roślinach, dając im życie i wzrost; w zwierzętach, dając im czucie; w ludziach, darząc ich rozumieniem. I we mnie także mieszka, dając mi być, żyć, czuć i darząc mię rozumieniem. A nadto uczynił mię świątynią (swoją), bom stworzony jest na podobieństwo i obraz Jego Boskiego Majestatu²⁴.

Mysł św. Ignacego o rodzajach zamieszkiwania Boga w stworzeniach na mocy udzielania im istnienia, czucia i rozumienia jest odzwierciedleniem (opartej na arystotelizmie) koncepcji św. Tomasza, który mówił o duszy wegetatywnej (właściwej roślinom), sensorywnej (właściwej zwierzętom) oraz duchowej, rozumnej (właściwej ludziom)²⁵.

²¹ Franciszek, *Querida Amazonia*, 74.

²² Por. A. Schneider, „Querida Amazonia”: a glimmer of hope amid the ongoing confusion, <https://www.lifesitenews.com/news/bishop-schneider-analyzes-popes-amazon-text-a-glimmer-of-hope-despite-deficiencies/> (23.09.2021); Schneider wprost zarzucił adhortacji promowanie duchowości panteistycznej i pogańskiej: “Highly problematic, for example, is Querida Amazonia’s implicit endorsement of a pantheistic and pagan spirituality, when it speaks of the material earth as a «sacred mystery» (n. 5); of entering into communion with nature: «we enter into communion with the forest» (n. 56); of the Amazon biome as a «theological locus» (n. 57). The affirmation that the Amazon river is «the hidden eternity» (n. 44) and that «only poetry, with its humble voice, will be able to save this world» (n. 46) comes close to pantheism and paganism. A Christian cannot subscribe to such ideas and expressions”.

²³ I. Loyola, *Ćwiczenia duchowne*, 233, Kraków 2005, s. 150.

²⁴ I. Loyola, *Ćwiczenia duchowne*, s. 151.

²⁵ Zob. św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, tłum. P. Bełch, t. 6, cz. 1, z. 76, a. 3, London 1980, s. 28; Akwinata stwierdza, że „dusza umysłowa zawiera w sobie, w swojej

Zasadnicza nowość nauczania Franciszka na temat nawrócenia nie polega na innowacyjności teologicznej, ale na nowym rozłożeniu akcentów. Bardzo wyraźnie widać to właśnie w odniesieniu do problemu „nawrócenia ekologicznego”, o którym Franciszek nie zaczął mówić jako pierwszy²⁶, ale jako pierwszy nadał mu tak wielkie znaczenie. W encyklice *Laudato si'* Franciszek nie zawaha się mówić nawet o „cnotach ekologicznych”²⁷. Natomiast w swojej refleksji nad kondycją Amazonii papież wzywa do kontemplacji piękna przyrody, które prowadzi ku ekologicznemu nawróceniu, i stwierdza, że

jeśli nawiążemy jedność z puszczą, z łagodnością nasz głos zjednoczy się z jej głosem i zamieni się w modlitwę: „Leżąc w cieniu starego eukaliptusa nasza modlitwa światła pogrąża się w pieśni o wiecznych liściach”. Takie nawrócenie wewnętrzne pozwoli nam płakać za Amazonią i wraz z nią wołać do Pana²⁸.

4. Nawrócenie konfesyjne

Nawrócenie (w sensie przyjęcia wiary w Jezusa Chrystusa) bywa przez Franciszka ukazywane jako niekonieczne do zbawienia. Jakkolwiek Sobór Watykański II w swojej refleksji nad przyporządkowaniem niekatolików do Ludu Bożego (zob. *Lumen gentium*, 16) wyraził przekonanie o możliwości ich zbawienia²⁹, to jednak Kościół nie relatywizował nigdy konieczności zadania misyjnego, ponieważ zbawić człowieka może tylko Jezus Chrystus, nie zaś samo dobre postępowanie (zob. Dz 4, 12; Ef 2, 8–9). W wypowiedziach Franciszka uwyrażnia się wrażliwość charakterystyczna dla inkluzywizmu soteriologicznego, choć dokument

doskonałości wszystko, co przysługuje duszy zmysłowej nierozumnych zwierząt i wegetatywnej roślin”.

26 Termin „nawrócenie ekologiczne” pojawił się w katechezie Jana Pawła II, wygłoszonej podczas środowiej audiencji generalnej w Watykanie, 17 stycznia 2001 roku. Zob. John Paul II, General Audience. Wednesday 17 January 2001, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/audiences/2001/documents/hf_jp-ii_aud_20010117.html, 4 (16.09.2021).

27 Franciszek, *Laudato si'*, 88.

28 Franciszek, *Querida Amazonia*, 56.

29 Są nimi m.in. „ci [...], którzy bez własnej winy nie znając Ewangelii Chrystusowej i Kościoła Chrystusowego, szczerym sercem jednak szukają Boga i wolę Jego przez nakaz sumienia poznają starają się pod wpływem łaski pełnić czynem” (*Lumen gentium*, 16).

z Abu-Zabi może otwierać nową perspektywę badawczą teologicznego namysłu papieża i byłaby to persektywa pluralizmu soteriologicznego, wobec którego postulat nawrócenia konfesyjnego pozostawałby jedynie historycznym świadectwem nieuprawnionych już dzisiaj dążeń³⁰.

W orędzie Ewangelii jest oczywiście wpisane nawrócenie, jednak – zdaniem papieża Franciszka – rozumiane jako zmiana religii nie powinno być bezwzględna troską katolików. Wybrzmiało to szczególnie mocno podczas wizyty papieża w Maroku, gdzie ojciec święty w marcu 2019 roku, przemawiając do księży i osób konsekrowanych, przekonywał mniejszość katolicką żyjącą w tym kraju, że „Kościół rośnie nie przez prozelityzm, ale przez zachwycenie, przez świadectwo”³¹. Słowa te nabrały szczególnego znaczenia w kraju, w którym konwersja z islamu na chrześcijaństwo jest prawnie zakazana. Nie było to bynajmniej odosobnione stwierdzenie, ale wyraz przemyślanej przez papieża wizji oddziaływania ewangelicznego katolików nie tyle poprzez mówienie pobożnych rzeczy, co raczej poprzez pobożne życie. Do młodzieży licealnej z jednej z rzymskich szkół Franciszek mówił otwarcie w 2019

³⁰ W dokumencie podpisanym przez papieża Franciszka i Ahmada Al-Tayyeba (*O ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia, Abu Zabi, 04.02. 2019*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html (23.09.2021)), wyrażono przekonanie, będące odzwierciedleniem idei powszechnego braterstwa, o tym, iż „pluralizm i różnorodność religii, koloru skóry, płci, rasy i języka są wyrazem mądrej woli Bożej, z jaką Bóg stworzył istoty ludzkie. Ta boska Mądrość jest źródłem, z którego wywodzi się prawo do wolności wiary i wolności do bycia różnymi. Dlatego odrzuca się wszelkie próby zmuszania ludzi do przyjmowania określonej religii oraz kultury, podobnie jak narzucanie jednego modelu cywilizacji, którego inni nie akceptują”. Skoro pluralizm religijny byłby wyrazem woli Bożej, a Bóg chce zbawić wszystkich ludzi (zob. 1 Tm 2, 4), należałoby konsekwentnie przyjąć także koncepcję pluralizmu soteriologicznego. Zob. także D. Rogacz, *W stronę radykalnego pluralizmu religijnego*, Kraków 2016; M. Składanowski, *Ewangeliczny nakaz nawrócenia i trudności ekskluzywizmu wyznaniowego*, w: *Nawrócenie. Ewangeliczne wezwanie i konteksty interpretacyjne*, red. M. Składanowski, T. Syczewski, J. Połowianiuł, Lublin 2015, s. 35–55.

³¹ Franciszek, *Spotkanie z kapłanami, osobami konsekrowanymi oraz członkami Ekumenicznej Rady Kościołów. Przemówienie Ojca Świętego w katedrze w Rabacie, niedziela, 31.03.2019*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/march/documents/papa-francesco_20190331_sacerdoti-marocco.html (13.09.2021). Zob. Ph. Pulella, A. Eljechtimi, *Conversion is not your mission, pope tells Catholics in Morocco*, <https://www.reuters.com/article/us-pope-morocco-idUSKCN1RC0EI> (13.09.2021).

roku o prozelityzmie, jako czymś obcym wierze, co koniecznie trzeba odrzucić. Pierwszorzędną wartość ewangelizacyjną przypisał świadectwu chrześcijańskiego życia, natomiast werbalny przekaz wiary uznał za możliwy tylko wówczas, kiedy katolik zostanie zapytany o motywy swojego dobrego postępowania³². Wynika stąd, że – zdaniem papieża – chrześcijanie żyjący w świecie powinni otwierać innym drogę do wiary w Jezusa Chrystusa nie tyle słowem, co raczej inspirującym przykładem własnego życia. Jakkolwiek już św. Paweł VI zauważył, iż współczesnego człowieka pociągają bardziej świadkowie niż nauczyciele³³, to jednak w nauczaniu Franciszka pierwszeństwo bezsłownego świadectwa życia nabrało cechy wręcz prymarnej zasady ewangelizacyjnej, która jako najskuteczniejsza wzywa inne osoby do nawrócenia. Można by powiedzieć, że nawrócenie może dokonać się w spotkaniu z kimś, kto sam radykalnie nawrócił się i bezkompromisowo żyje Ewangelią. Życie chrześcijanina ma prowokować pytanie: „Dlaczego tak żyjesz?” i wyzwolić w osobie poszukującej pragnienie usłyszenia i zdolność przyjęcia Dobrej Nowiny. Założenie to nie jest oczywiście nowe. Jego podstaw biblijnych należy szukać w pytaniu, które świętym Pawłowi i Syłasowi postawił, przerażony trzęsieniem ziemi, strażnik więzienny: „Panowie, co mam czynić, aby się zbawić?” (Dz 16, 30). W odpowiedzi usłyszał: „Uwierz w Pana Jezusa [...] a zbawisz siebie i swój dom” (Dz 16, 31). Nawrócenie strażnika i jego domowników (zob. Dz 16, 33) zostało sprowokowane niespodziewanym doświadczeniem uwolnienia apostołów z więzienia. Pojawia się zatem pytanie, czy sam przykład ewangelicznego życia

³² Francesco, *Visita al Liceo Classico „pilo albertelli” di Roma*. Dialogo del santo padre francesco con gli studenti, Venerdì, 20.12.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/december/documents/papa-francesco_20191220_visita-liceo-albertelli.html (23.09.2021); papież Franciszek mówił wprost: „L'ultima cosa che devo fare è parlare. Devo vivere coerente con la mia fede. E sarà la mia testimonianza a risvegliare la curiosità dell'altro che dice: «Ma perché tu fai questo?». E lì si posso parlare. Ma senti, mai, mai si porta il vangelo con proselitismo. Se qualcuno dice di essere discepolo di Gesù e ti viene col proselitismo, questo non è discepolo di Gesù. Il proselitismo non si fa, la Chiesa non cresce per proselitismo. L'aveva detto Papa Benedetto, cresce per attrazione, per testimonianza. Il proselitismo lo fanno le squadre di calcio, questo si può fare, i partiti politici, si può fare lì ma con la fede niente proselitismo. E se qualcuno mi dice: «Ma tu perché?». Leggi, leggi, leggi il Vangelo, questa è la mia fede. Ma senza pressione”.

³³ Paweł VI, *Evangelii nuntiandi*, 41.

ma ze swej natury siłę podobną trzęsieniu ziemi, by móc wywoływać pytania o najgłębsze motywacje postępowania chrześcijanina? Czy samą jakością swojego postępowania w prozaicznych sytuacjach katolicy wyczerpują już mandat misyjny i obowiązek ewangelizacji? Przełożenie akcentów w tym punkcie papieskiego nauczania jest zjawiskiem godnym uwagi, ponieważ kształtuje nowy paradygmat misyjny (głosić nie tyle słowem, co życiem). Nie oznacza to jednak, jakoby Franciszek zupełnie zakwestionował potrzebę werbalnego głoszenia Ewangelii i wzywania do nawrócenia³⁴. Ujawniając swoje marzenia związane z Amazonią, papież stwierdził, że

jako chrześcijanie nie rezygnujemy z propozycji wiary, jaką otrzymaliśmy z Ewangelii. Chociaż chcemy angażować się wraz ze wszystkimi, ramię w ramię, nie wstydzimy się Jezusa Chrystusa. Dla tych, którzy Go spotkali, żyją w przyjaźni i utożsamiają się z Jego przesłaniem, nieuniknione jest mówienie o Nim i niesienie innym Jego propozycji nowego życia: „Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii!” (1 Kor 9, 16)³⁵.

Podsumowanie

Badając wieloaspektowość papieskiej refleksji na temat nawrócenia, nie sposób zauważyć w niej nowych wyzwania nie tylko na polu teoretycznych koncepcji, ale także w obszarze pastoralnej troski o Kościoły, którą podejmują codziennie biskupi i prezbiterzy na całym świecie. Amplifikacja postulatów nawrócenia w ujęciu Franciszka polega na uwydatnieniu

³⁴ Papież stwierdził, że „«Ewangelia jest dla wszystkich, a nie dla niektórych. Nie jest tylko dla tych, którzy wydają się nam bliżsi, bardziej otwarci, bardziej przyjaźni. Jest dla wszystkich. Nie bójcie się iść i nieść Chrystusa w każde środowisko, aż na peryferie egzystencjalne, także do tych, którzy wydają się najbardziej oddaleni, najbardziej obojętni. Pan poszukuje wszystkich, pragnie, aby wszyscy poczuli ciepło Jego miłosierdzia i Jego miłości». I zaprasza nas, abyśmy, nie lękając się, poszli z misyjnym przepowiadaniem wszędzie tam, gdzie jesteśmy i z kim jesteśmy: w gronie sąsiadów, na studiach, uprawiając sport, wychodząc z przyjaciółmi, w ramach wolontariatu lub w środowisku pracy, bo zawsze dobre i wskazane jest dzielenie z innymi radości Ewangelii. W ten właśnie sposób Pan staje się bliskim wobec wszystkich. I chce, abyście wy, młodzi, byli Jego narzędziami, by promieniować światłem i nadzieją, bo chce liczyć na waszą odwagę, świeżość, na wasz entuzjazm” (Franciszek, *Christus vivit*, 177):

³⁵ Franciszek, *Querida Amazonia*, 62.

aspektu społecznego tak dalece, że konieczność osobistego nawrócenia wydaje się jedynie sprawą akcydentalną. Wymiar wspólnotowy nawrócenia miałyby dotyczyć struktur kościelnych, począwszy od urzędu Biskupa Rzymu, aż po najmniejsze parafie; powinien także przejawiać się w powszechnej promocji wolności, równości i braterstwa³⁶, co oznacza rezygnację nawet z otwartej ewangelizacji, jeśli tylko mówienie o zbawieniu w Jezusie Chrystusie mogłoby stać się zarzewiem niepokoju i dyskomfortu osób myślących inaczej. W końcu wymiar wspólnotowy nawrócenia ma jeszcze bardziej przejawiać się w nawróceniu do stworzeń i większym szacunku do Matki Ziemi.

Dla duszpasterzy oznacza to konieczność namysłu nad nowymi formami stawania jeszcze bliżej człowieka w kontekście całego świata przyrody, całej natury, która woła o ocalenie przed niepohamowanym nadużywaniem przez człowieka prawa do czynienia sobie ziemi poddaną. Nawrócenie w perspektywie ekologii zmusza do zmiany paradygmatu panowania człowieka z postawy konsumpcyjnej do służebnej. Człowiek dobrze panuje wówczas, gdy służy. Dotyczy to stosunku człowieka do świata natury, ale nie tylko do niego. Papież, mówiąc o nawróceniu ekologicznym, woła o zmianę postawy człowieka wobec całej otaczającej go rzeczywistości na postawę otwartości i służby. Czy można by odnieść tę zasadę do funkcjonowania struktur kościelnych? Z pewnością tak. Zainicjowany proces decentralizacji na płaszczyźnie Kościoła powszechnego, może obejmować także niższe obszary hierarchiczne, czyli diecezje i parafie, co w praktyce oznaczałoby zmianę miejsca zajmowanego w Bożej owczarni przez pasterza, który nie zawsze musi przewodzić stadu. Czasem powinien iść pomiędzy owcami, albo nawet za całym stadem, żeby zrozumieć drogi, które ono wybiera³⁷.

³⁶ Zob. Franciszek, *Fratelli tutti*, 103–105. Użyte w encyklice (m.in. jako śródtytuł) motto: wolność, równość, braterstwo, zostało rozpowszechnione jako hasło rewolucji francuskiej (1789). Jest także dewizą wolnomularstwa (zob. *Wolność, równość, braterstwo*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wolność,_równość,_braterstwo (25.09.2021)).

³⁷ Zob. Francesco, *Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti al convegno per i nuovi vescovi promosso dalla Congregazione per i Vescovi e dalla Congregazione per le Chiese Orientali*, Sala Clementina, 19.09.2013, 2b, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/september/documents/papa-francesco_20130919_convegno-nuovi-vescovi.html (27.09.2021).

Kolejnym wyzwaniem pastoralnym jest troska o świeżość chrześcijańskiego życia katolików, którzy nie tyle słowem, co sytuacjami codziennego życia mają ewangelizować, nie tyle zabiegając o współwyznawców, co raczej o własne uświęcenie, które winno pociągać innych swoją atrakcyjnością.

Bibliografia

- Amplifikacja, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Amplifikacja_\(retoryka\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Amplifikacja_(retoryka)) (01.09.2021).
- Chiron Y., *Rewolucja '68. Święt szatana w Kościele*, Kraków 2021.
- Clifford C.E., *Pope Francis's Call for the Conversion of the Church in Our Time*, w: *Conversion and Church. The Challenge of Ecclesial Renewal*, eds. S. Erp van, K. Schelkens, Leiden 2016, s. 147–177.
- Dekalog nie jest „absolutny”. Słowa Franciszka doczekały się mocnego komentarza bp. Schneidera, <https://m.pch24.pl/dekalog-nie-jest-absolutny-slowa-franciszka-doczekaly-sie-mocnego-komentarza-bp-schneidera/> (25.09.2021).
- Francesco, *Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti al convegno per i nuovi vescovi promosso dalla Congregazione per i Vescovi e dalla Congregazione per le Chiese Orientali*, Sala Clementina, 19.09.2013, 2b, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/september/documents/papa-francesco_20130919_convegno-nuovi-vescovi.html (23.09.2021).
- Francesco, *Udienza generale*. Aula Paolo VI, mercoledì, 18.08.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/it/audiences/2021/documents/papa-francesco_20210818_udienza-generale.html (23.09.2021).
- Francesco, *Visita al Liceo Classico „pilo albertelli” di Roma*. Dialogo del santo padre francesco con gli studenti. Venerdì, 20.12.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/december/documents/papa-francesco_20191220_visita-liceo-albertelli.html (23.09.2021).
- Franciszek, Ahmad Al-Tayyeb, *O ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia*, Abu Zabi, 4.02.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html (23.09.2021).
- Franciszek, *Evangelii gaudium*.

- Franciszek, Anioł Pański, 24.01.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2021/documents/papa-francesco_angelus_20210124.html (13.09.2021).
- Franciszek, Anioł Pański, 27.09.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2020/documents/papa-francesco_angelus_20200927.html (23.09.2021).
- Franciszek, Anioł Pański, 6.12.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2020/documents/papa-francesco_angelus_20201206.html (13.09.2021).
- Franciszek, Audycja generalna, środa, 26.05.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2021/documents/papa-francesco_20210526_udienza-generale.html (23.09.2021).
- Franciszek, Encyklika o braterstwie i przyjaźni społecznej *Fratelli tutti*, Asyż 2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html.
- Franciszek, *Christus vivit*.
- Franciszek, *Laudato si'*.
- Franciszek, *Querida Amazonia*.
- Franciszek, Spotkanie z kapłanami, osobami konsekrowanymi oraz członkami Ekumenicznej Rady Kościołów. Przemówienie Ojca Świętego w katedrze w Rabacie, niedziela, 31.03.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/march/documents/papa-francesco_20190331_sacerdoti-marocco.html (23.09.2021).
- Gogola J. W., *Teologia komunii z Bogiem*, Kraków 2003.
- Ivireigh A., Pope Francis says pandemic can be a 'place of conversion', 08.04.2020, <https://www.thetablet.co.uk/features/2/17845/pope-francis-says-pandemic-can-be-a-place-of-conversion-> (16.09.2021).
- John Paul II, General Audience. Wednesday 17 January 2001, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/audiences/2001/documents/hf_jp-ii_aud_20010117.html (23.09.2021).
- Katechizm Kościoła katolickiego, Poznań 1994.
- Loyola I., *Ćwiczenia duchowne*, Kraków 2005.
- Paweł VI, *Evangelii nuntiandi*.
- Pullella Ph., Eljechtimi A., Conversion is not your mission, pope tells Catholics in Morocco, <https://www.reuters.com/article/us-pope-morocco-idUSKCN1RC0EI> (23.09.2021).

- Rogacz D., *W stronę radykalnego pluralizmu religijnego*, Kraków 2016.
- Schneider A., “Querida Amazonia”: a glimmer of hope amid the ongoing confusion, <https://www.lifesitenews.com/news/bishop-schneider-analyzes-popes-amazon-text-a-glimmer-of-hope-despite-deficiencies/> (23.09.2021).
- Sekretarz Generalny Synodu Biskupów, „Vademecum” Synodu o synodalności: Ku Kościołowi synodalnemu: komunია, uczestnictwo i misja, Watykan 2021, <https://opoka.news/ukazal-sie-polski-tekst-vademecum-synodu-o-synodalnosci> (25.09.2021).
- Składanowski M., *Ewangeliczny nakaz nawrócenia i trudności ekskluzywizmu wyznaniowego*, w: *Nawrócenie. Ewangeliczne wezwanie i konteksty interpretacyjne*, red. M. Składanowski, T. Syczewski, J. Połowianiuk, Lublin 2015, s. 35–55.
- Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 6, tłum. P. Bełch, London 1980.
- Wolność, równość, braterstwo, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wolność,_równość,_braterstwo (23.09.2021).
- Wooden C., *Pope Francis: Pandemic is prime time for conversion*, “America. The Jesuit Review” 08.04.2020, <https://www.americamagazine.org/faith/2020/04/08/pope-francis-pandemic-prime-time-conversion> (23.09.2021).